

Kirjallisuutta

Aikaisia lainasuhteita

TETTE HOFSTRA *Ostseefinnisch und Germanisch: frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961*. Groningen 1985. 478 s.

Tette Hofstran väitöskirja on itämerensuomen germaanisten lainojen uusinta tutkimusta käsittelevä laaja »state of the art» -raportti. Lainasanojen tutkijoille on aivan ilmeistä käyttöarvoa tällaisella yleisesityksellä, jossa on samoissa kansissa ja systemaattisesti esitettyinä germaanisen ja itämerensuomalaisen kieli-ryhmän äännesysteemit ja eri rekonstruktiovaiheet, äännevastaavuuksia koskeva vanhempi ja uusin tieto, morfologiset ja fonotaktiset vastaavuudet, lainojen jakautuminen sanaluokkiin ja semanttisiin ryhmiin sekä uusimmat, monessa suhteessa radikaalisti muuttuneet käsitteet ajoituksesta, kontaktialueesta ja lainakerrostumista. Kirja ei kuitenkaan ole vain hyvä hakuteos vaan tarjoaa myös omaperäisiä tulkintoja ja lisiä tutkimukseen.

Hofstra on edukseen voinut tukeutua vankkaan tutkimusperinteeseen ja samalla käyttää hyväkseen historiallisen kielitieteen ja lähitieteiden metodiseen avarutumiseen perustuvia uusimpia tuloksia. Työ on saatu päätökseen juuri oikeaan aikaan, sillä esitykseen on ehtinyt mukaan lainasanatutkimuksen uuden kuokauskauden, 1970- ja 1980-luvun run-

sas ja antoisa sato. Hofstralla on siis ollut onni työskennellä oikeaan aikaan ja myös oikeassa paikassa. Prof. Kylstran Groningenissa luoma ilmapiiri on selvästi kannustanut ja antanut virikkeitä tällä tutkimussaralla, joka monissa muissa lingvistiikan keskuksissa on epämuodikkaana jo pitkään ollut harrastajia vailla. Kuten Hofstra esipuheessaan mainitsee, hän on saanut tukea myös suomalaisilta työtovereiltaan Osmo Nikkilältä ja Sirkka-Liisa Hahmolta.

Kirjaa lukiessa saa sen kuvan, että se pyrkii puhuttelemaan tasapuolisesti feninistejä ja germanisteja. Johdannossa ja äännevastaavuuksia käsittelevässä osassa mm. selitetään sellaisia germanisteille oudonlaisia termejä ja ilmiöitä kuin deskriptiivinen (sana), astevaihtelu, vokaaliharmonia.

Äännesubstituutioita; uusimman tutkimuksen tuloksia

Ensimmäinen luku käsittelee äännesubstituutioita. Aiheeseen johdattaa valaiseva ja yksityiskohtainen katsaus sekä kantasuomen että kantagermaanin vokaali- ja konsonanttisysteemeihin. Lainoissa heijastuvia äännevastaavuuksia esitellessään Hofstra lähtee johdonmukaisuuden vuoksi kantagermaanisesta muodosta, vaikka useat itämerensuomalaiset edustumat itse asiassa kuvastavat myöhemmän (joskus vanhemmankin ku-

Kirjallisuutta

ten esigermaanisen) rekonstruktiotason muotoja. Monessa yhteydessä hän muistuttaa siitä, että lainojen ajoitus äänneellisin perustein ei useinkaan ole mahdollista. Kuitenkin esim. germaanisen *eu-* diftongin ja *-tj-*, *-bj-*, *-dj-*, *-dj-* yhtymien eri substituuotit viittaavat selvästi kronologisiin eroihin (s. 47, 82–92).

Esitustekniseltä kannalta tuntuu turhalta ja tekstiä häiritsevästi katkovalta, että sananalkuisten konsonanttien substituuotiota käsittelevässä jaksossa useimpia lyhyitäkin artikulaatioryhmiä seuraa tiivistelmä. Ne olisi voinut koota laajemmaksi tiivistelmäksi, kuten vokaaleja koskevassa jaksossa on tehtykin. Myös esimerkistöön on jäänyt jokin pieni epätarkkuus. Sivulla 83 sanotaan n. 50 sanassa olevan kantagermaanisen *-k-*:n vastineena kantasuomen *-kk-* vokaalin, nasaalin ja likvidan jälkeen. Nasaalikominaatiosta ei kuitenkaan mainita esimerkkiä.

Useissa kohdin tekijä postuloi länsigermaanisia lähtömuotoja, jotka selittäisivät itämerensuomalaisen äännesubstituution paremmin kuin muut. Esim. sanalle *mitta* näyttää länsigermaaninen originaali (<< **mittjan*) sopivammalta kuin goottilainen (< *mitōn*), samoin sanalle *ruhtinas* (karj. *ruohtina*).

Äännevastaavuudet on luvun lopussa koottu havainnollisen taulukon muotoon.

Toinen luku on teoksen ydinosa, kuten kansilehden alaotsikkokin »Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961» antaa ymmärtää. Siinä käsitellään lainasanatutkimuksen tuloksia viimeisten 20 vuoden ajalta. Luvun otsikko on mielestäni hiukan harhaanjohtavan yleistävä ja laaja: »Neue Entwicklungen in der germanisch-ostseefinnischen Lehnwortforschung seit dem Anfang der sechziger Jahre». Kuitenkin siinä käsitellään vain uutta tietoa äänneiden ja äänneyhtymien substituuotioista ja selostetaan germaania lainoja koskevia tutkielmia v:sta 1961 lähtien (Fromm, Juntune, Koivu-

lehto, Loikala). Täysin uudeksi hahmotunut kuva lainakosketusten muista puolistista, kuten ajoituksesta, kontaktialueista, kerrostumista ja levikistä, otetaan puheeksi vasta myöhemmin eri luvuissa.

Esitellessään viimeaikaisia äännesubstituutioiden alaan kuuluvia tutkimustuloksia (jotka suurimmaksi osaksi ovat Jorma Koivulehdon työpajasta) Hofstra noudattaa samaa järjestystä kuin edellisessä luvussa, jossa luetaan kantagermaanin rekonstruoidut äänneet ja niiden kaikki tähänastisen tutkimuksen postuloimat vastineet kanta- ja itämerensuomessa. Erona on se, että tällä kertaa otetaan esille vain uusimman etymologian osoittamat vastaavuudet. Ratkaisu ei ehkä ole aivan onnistunut, koska siitä on aiheutunut turhaa toistoa ja teksti käy aiheen osalta hiukan hankalaksi seurata. Vanhan ja uuden tiedon olisi voinut käsitellä samassakin luvussa, mikä olisi helpottanut lukijan kannalta tilanteen hahmottamista.

Sellaiset uudet huomiot kuin esim. germaanisen *s:n* korvaaminen kantasuomen *š:llä* (> *h*) ja germaanisten spiranttien kantasuomen *t:llä* ennen *ti* > *si*-muutosta sekä germaanisen *a:n* edustumisen vastaavasti itämerensuomen *a:na* ja lapin *uo:na* ovat tärkeitä kielihistoriallisia argumentteja, joiden perusteella lainakontaktien ajoitusta on voitu taentaa varhaiskantasuomeen asti.

Eräs äännevastaavuuksia koskeva uutuuus on Koivulehdon osoittama, useaan etymologiaan perustuva substituuotiosuhde germaaninen takavokaali ~ itämerensuomen etuvokaali, esim. sanoissa *häpeä*, *kärsiä*, *äyräs*, *pyrkiä*. Tässä kohden on syytä kiinnittää huomiota vierasperäisten sanojen ja omaperäisten deskriptiiv- ja affektisanojen ilmeiseen vuorovaikutukseen. Deskriptiivisanoihinhan tunnetusti kotiutuu vieraita äänneitä ja äänneyhtymiä; esim. karjalassa tavataan venäjän vaikutuksesta soinnillisia klusileja ja länsimurteissa ruotsin vaikutuksesta sananalkuisia konsonanttiyhtymiä. Niille on lisäksi ominaista vokaalivaihte-

lu (*sihistä, suhista, sähistä* jne.) ja etu- ja takavokaalisen muodon rinnakkaisuus (*pakka ~ päkkä, napsata ~ näpsätä* jne.). On varsin todennäköistä, että lainasanoja on omaksuttu deskriptiivisten tai affektipitoisten synonyymien funktion omaperäisten semantiikaltaan neutraalien (tai neutraalistuneiden) sanojen rinnalle. Viime aikoina onkin useita vanhastaan deskriptiivisanoiksi luokiteltuja ja sellaisina etymologiointiin soveltumattomina pidettyjä aineksia osoitettu lainoiksi. Deskriptiivisyys on voinut ainakin osaksi vaikuttaa siihen, että germaaninen takavokaali on korvattu myös itämerensuomen etuvokaalilla. Tähän viittaavat mielestäni erityisesti sellaiset varianttiparit kuin *läikkä ~ laikka* (vrt. balttilaisiin lainoihin *ankerias ~ änkeriäs, rastas ~ rästäs*).

Hofstra omistaa useita sivuja sille lainasanatutkimuksen metodiselle uutuu-delle, että fonotaktisiin sääntöihin ja vastaavuuksiin kiinnitetään entistä suurempaa huomiota. Fonotaksi liittyy läheisesti sananrakenteeseen ja morfologiaan, ja sitä silmällä pitäen on useille ns. riimisananoille voitu jäljittää germaaninen originaali. Esim. Koivulehdon toteaman kantagerm. *-auj-* > ksm. *-aiv-* metateesin pohjalta selittyvät germaanisperäisiksi sellaiset suomen sanat kuin *laiva, kaivata, raivata, raivo*. Erityisen kiintoisa ryhmä ovat *-rte-* vartaloiset sanat, jotka ovat joko balttilaisia tai germaanisaisia lainoja: *hirsi, orsi, virsi, kirsi, korsi, karsi; varsi, parsi, pursi, kärsiä*. Ne ovat kaunis esimerkki sekä muodon että alkuperän suhteen homogeenisestä sanatyypistä, jonka kieleentulon ajoituskin saa tukea äännehistoriallisista seikoista: balti- ja germaankosketusten aikaan *e-*vartaloi-set sanat olivat vielä produktiiveja eikä kantasuomen *ti* > *si* -muutosta ollut tapahtunut. Fonotaktisia substituutioita on voitu osoittaa myös verbivartaloissa; esim. **-aida-*, **-äidä-* tyyppisistä verbeistä huomattava osa on germaanista lähtöä.

Morfologiaa ja fonotaksia

Kolmannessa luvussa Hofstra tarkastelee yksityiskohtaisemmin juuri morfologiaa ja fonotaktisia kysymyksiä. Tämä 80 sivun jakso poikkeaa muista luvuista siinä, että se sisältää tekijän omia tutkimustuloksia ja edustaa siis hänen omaa panostaan uusimpaan tutkimukseen.

Nomineista ovat suomen *-as*, *-äs* (gen. *-aan*, *-ään*) -loppuiset sanat erityisen silmäänpestävä ryhmä. Lähes kaikki tällaiset on osoitettu balttilaisiksi tai germaanisiksi lainoiksi. Hofstran mielestä voi suomen *-as*, *-äs* -päätettä hyvällä syyllä pitää lainasuffiksina (Lehnsuffix). Nähdäkseni on kuitenkin oikeampaa puhua kieleen tulleesta uudesta sana- tai vartalotyypistä, sillä eiväthän *-as* (*-aan*) -sanat kielitajun mukaan ole – ja tuskin ovat olleetkaan – johdoksia siinä mielessä kuin *-as*: *-akse-* taivutustyyppin sanat.

Muita sanatyyppejä, joissa esiintyy runsaasti lainoja, ovat esim. *-e* ja *-ea* -loppuiset nominit. Germaanisten originaalien vartalomuotojen kirjavuuden vuoksi Hofstra pitää todennäköisenä, että näissä lainoissa on tapahtunut mukautumista kotoisiin taivutustyyppeihin. Ei kuitenkaan liene mahdotonta sekään, että muutamien germaanisten *-ez-* nominien *-es* (> *eh*) -substituutio on antanut sysäyksen uudelle »muodikkaalle» vartalotyypille, joka on yleistetty muihinkin deklinaatioihin kuuluvien originaalien substituutioon. Sellaiset balttilaiset lainat kuin *helle, herne* ja *toe* olisivat tällöin rinnakkaistapaus. Sama voi päteä *-ea*, *-eä* -adjektiiveihin: germ. *-(i)jaz* > ksm. **-eða* ~ **-eðä* -substituutio on saattanut tehdä päätteestä muodikkaan ja vahvistaa sen asemaa ja produktiiviuutta omaperäisessäkin sanastossa. Nähdäkseni tällaisen morfologisen interferenssin jäljitys voisi osaltaan selittää useita kantasuomessa tapahtuneita sananrakennetta koskevia muutoksia.

Hofstra toteaa, että germaanisten ja itämerensuomalaisen verbivartaloiden välinen morfologinen vastaavuus on

Kirjallisuutta

jonkin verran säännönmukaisempaa kuin nominivartaloiden. Esim. *-aida-*verbien kantagermaanisen originaalin loppuna on lähes säännöllisesti *-ē(ja)n* ja itämerensuomalainen muoto heijastaa *-ēj-* > *-ai-* kehittymää. Samoin *kelvata*, *kiusata*, *tavata* -tyyppiset verbit, joiden joh-toaineeseen kuuluu *a*, vastaavat varsin usein germaanisia *-an-*päätteisiä vahvoja infinitiivejä. Kuten tekijä kokoavassa jaksossa huomauttaa, lainojen nomini-ja verbivartaloissa on ylimalkaan kuitenkin niin paljon vaihtelua ja rinnak-kaismuotoja, ettei niiden perusteella voi tehdä sitovia päätelmiä germaanisten originaalien muodosta. Hän tavallaan kyseenalaistaa edellä esittämänsä itäme-rensuoimen monimuotoisen verbiderivaation ja germaanisten konjugaatioiden vä-liset hiukan mekaaniset rinnastukset. Hofstra on lopultakin varovalla kannal-la germaanisten lainojen morfologiaan perustuvan jäsentelyn suhteen. Hänen mielestään se ei näillä tiedoin vie oi-keaan tulokseen, jos itämerensuomalais-ta muotoa ilman muuta pidetään riippu-vaisena vastaavasta germaanisesta, mut-ta ei myöskään siinä tapauksessa, että nämä ainekset katsotaan toisistaan riip-pumattomiksi. Itämerensuoimen muodot on syytä ottaa huomioon kantagermaa-nisten lähtömuotojen rekonstruoinnissa vain jos vastaavuus pystytään vakuutta-vasti perustelemaan. Hofstran luettele-missa verbivastaavuuksissa (3.2) lienee usein kyseessä omapohjainen verbimuo-doste germaanisesta perussanasta.

Noin puolet kolmannelta luvusta on omistettu fonotaktiselle vertailulle. Hofstra ehdottaa uusia lainaetymologioita, joissa suomen (K)*jair-*, (K)*äir-* sek-venssi heijastaa germaanisen originaalin fonotaksia: adj. *mair* (*mair*, *mairis*) < kgerm. **smairjaz* ~ **smairiz* (vrt. mengl. *gäl-smäere* 'zum Lachen geneigt', *häiritä* < kgerm. **sairjan* (vrt. msaks. *sērian* 'versehren, bedrängen'), *haira* saman germaanisen sanueen nominikannasta **saira-*. Kaksi jälkimmäistä edellyttävät germaanisen *s:n* korvaamista kantasuo-

men *š:llä* ja saattavat olla vanhempia kuin samaan sanueeseen palautuva suo-men *sairas*.

Hofstra siis katsoi, että käytännössä kaikki suomen *-as* ~ *-äs* -loppuiset no-minit ovat lainoja ja että kyseessä voi olla uusi, germaanisvaikutteinen sana-tyyppi. Yksityiskohtaisemmin hän käsit-telee *-os* ja *-is* -loppuisia nomineja. Joh-tamattomia *-os*-loppuisia sanoja on NS:ssa vain kaksi: *kollos* (peräpohjalai-nen lapista lainautunut sana) ja *uros*, jon-ka originaaliksi Hofstra ehdottaa kanta-germaanista muotoa **ūruz* 'Auerochse'. Sana olisi lainattu niin varhain, että toi-sen tavun *u:n* puuttuessa kantasuoimen äännesysteemistä germaaninen *u* korvat-tiin *o:lla*.

-is (gen. *-iin*) -loppuisista sanoista te-kemänsä tilaston pohjalta Hofstra to-teaa, että noin puolet niistä on lainoja, ja ehdottaa lisäksi viisi uutta etymologiaa. Germaanisperäisiä ovat hänen mukaansa myös *aulis*, *ruumis*, *tiivis*, *altis* ja *kallis*, joista kaksi jälkimmäistä hän esit-tää epävarmoina lainoina. *Kalliin* heikko puoli on, kuten tekijä itsekin lienee huomannut, semanttinen perustelu, näp-pära mutta haetun tuntuinen. Ei tunnu kovin uskottavalta, että sellaisesta erityiskontekstista kuin 'kuiva vuosi' eli 'katovuosi' = 'kallis vuosi' olisi 'kuivaa' merkitsevä sana omaksuttu niin keskeiseen ja yleiseen merkitykseen kuin 'kal-lis, rakas'. Hofstran uudet etymologiat ovat muuten kyllä huolellisesti perustel-tuja ja varteen otettavia. Näyttää siis sil-tä, että germaanisen originaalin varta-lomorfoлогия on myös *-is*-loppuisten sanojen suppeassa ryhmässä vaikuttanut uuden sanatyypin syntyyn. Vanha yleis-itämerensuomalainen sana *nauris*, joka koko fonotaktiselta rakenteeltaan (*-akr-* ~ *-aur-*; *-is*) näyttäisi vierasperäiseltä, on edelleen vailla tyydyttävää etymologiaa. Hofstran hyödyntämä fonotaktinen läh-tökohta on varmasti erityisen käyttökelpoinen tulevissakin lainasanatutkimuk-sissa.

Lainojen semanttiset ryhmät

Neljäs luku käsittelee lainojen semantiikkaa. Hofstra viittaa Frommin kritiikkiin, jonka mukaan lainoja on tutkittu liian vähän merkityksen kannalta. Semanttinen näkökulman on keskeinen esim. juuri lainasanatutkimuksen ja arkeologian yhteistyössä.

Semanttisessa ryhmittelyssä kukin sanaluokka on jaettu aiheenmukaisiin alaryhmiin. Hofstran jaottelu poikkeaa Hakulisen SKRK:n jaosta siinä suhteessa, että suuri määrä uusia lainaetymologioita on antanut aiheen sellaisiin erikoisryhmiin kuin »Ihmis- ja eläinruumis ja ruumiinosat», »Muoto ja hahmo», »Puutyöt», »Henkiset kyvyt ja vietit».

Lukuihin ryhmiin liittyy levikkitaulukko, josta käyvät ilmi myös lainojen todennäköiset siirtymät kielestä toiseen, merkityserot germaaniseen originaaliin nähden ja etymologioiden suhteellinen epävarmuus. Eräissä ryhmissä kommentoidaan lainojen ajoitusta ja historiallista taustaa. Esim. kalastustermien yhteydessä Hofstra tuo esiin Viikunan näkemyksen, jonka mukaan germaanisperäiset merikalannimet *haarkala*, *silakka*, *silli* ja *turska* osoittavat itämerensuomalaisten joutuneen germaanien kanssa kosketuksiin saavuttuaan Itämeren ranta-alueille ja balttilaisperäiset jokikalannimet *ankerias* ja *lohi* taas viittaavat Manner-Baltian kontaktialueeseen.

Taulukoista käy ilmi, että eräiden aihepiirien sanat ovat silmään pistävän laajalevikkisiä eli esiintyvät kaikissa tai lähes kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä. Tällaisia ovat esim. viljavalmisteisiin, ratsastukseen ja merenkulkuun liittyvät sanat. Erityisen vahva on metallitermistön osuus. Substantiivien semanttinen ryhmittely taulukkoineen valaisee nimenomaan germaanisten lainojen kultuurihistoriallista panosta. Toisaalta runsas »alkukantainen» sanasto, esim. ruumiinosien, sairauksien ja luonnonilmiöiden nimitykset, mutkistavat kuvaa kontaktien laadusta. Sitä paitsi suurin

osa uudemman tutkimuksen esiin tuomista lainoista on melko yksinkertaista aineellista kulttuuria kuvastavia termejä, kuten *kärväs*, *saura*, *vihko*, *parsi*, *rasia*, *pinta*, *lieko*, *visla* jne., samantyyppistä agraaritekniikan sanastoa kuin balttilaiset lainatkin. Tavanomainen käsitys germaanisten lainojen edustamasta korkeammasta kulttuurista tulee niiden valossa suhteellisemmaksi. Tämä taas on sopusoinnussa sen kanssa, ettei kielihistoriallinen ja arkeologinen todistusaineisto oikeuta tekemään selvää aikaeroa balttilais- ja germaanikosketusten välillä.

Adjektiivien levikkiä ei ole havainnollistettu taulukoilla, ilmeisesti siksi että merkitysryhmät ovat pakostakin hyvin pieniä, joskus vain parin sanan laajuisia kuten »trocken»: *kapa*, *kuiva* (4.2.12). Levikkinsä ja varhaiseen lainautumiseen viittaavan äänneasunsa puolesta adjektiivit ovat paljolti verrattavissa substantiiveihin, paitsi että ne ovat enimmäkseen ns. »turhia» lainoja eivätkä kulttuurisanoja (s. 331–333).

Verbeistä ovat erityisesti maanviljelykseen ja karjanhoitoon liittyvät sanat kuten *hajottaa*, *heittää*, *keritä*, *kylvää*, *niittää* levikiltään yleisitämerensuomalaisia. Vallankäyttöön ja hallintoon liittyvillä verbeillä, kuten substantiiveillakin, on puolestaan melko epätasainen levikki. Lainat kuvastavatkin ilmiselvästi germaanivaikutusta nimenomaan aineelliseen kulttuuriin. Hofstra sanoo kokoaavassa kappaleessa osuvasti, että sen sijaan on vaikea päätellä, miten syvä vaikutus germaaneilla on ollut itämerensuomalaisten henkiseen ja yhteiskunnalliseen elämään. Sen selvittämiseksi tarvittaisiin hänen mukaansa vertailevaa semanttista tutkimusta toisaalta germaanien, toisaalta itämerensuomalaisten muista lainakosketuksista.

Ajoitus- ja paikannuskysymyksiä

Viidennen luvun aiheena ovat lainautumisaika, -paikka ja lainakerrostumat. Aluksi selostetaan arkeologian nykyistä

Kirjallisuutta

kantaa, jonka mukaan suomalais-ugri-laista kieltä puhuvaa väestöä on asunut Baltiassa ja Suomenniemellä paljon kauemmin kuin perinnäisen teorian mukaan uskottiin. Uudet löydökset viittaavat sitä paitsi entistä varhempaan germaaniseen kulttuurivaikutukseen. Germaaneilta näyttää itämerensuomalainen väestö oppineen myös kehittyneempiä karjanhoidon muotoja, mistä todistavat lukuisat varhaisina lainoina pidetyt karjalouden alaan kuuluvat sanat, jotka Vilkuna on tunnetusti tulkinnut vanhoiksi verotermeiksi.

Hofstra käsittelee lyhyesti myös kaksikielisyshypoteesia, joka periaatteessa on varsin uskottava selitys lainasanojen omaksumiselle. Hän toteaa, ettei vanhojen itämerensuomalaisten lainojen puuttuminen germaanisista kielistä välttämättä todista Itämeren itäpuolella tapahtuneista kosketuksista tai germaaniin kaksikielisytydestä. Postin vakuuttavasti esittämä kaksikielisyysteoria on nähdäkseni silti hyvinkin huomionarvoinen metodinen lähtökohta sellaisten muutosten ja uudennosten selittämiseksi, joita kielessä on tapahtunut eri aloilla, muuallakin kuin äänneistössä ja sanas-
tossa.

Ajoituksen äännehistoriallisista perusteista Hofstra toteaa, että uudemman tutkimuksen valossa toisaalta germaaniin äänneesiirros ja esigermaanisen *a:n* ja *o:n* sulautuminen kantagermaaniseksi *a:ksi*, toisaalta kantasuomen äänne-
muutokset *ti > si* ja *š > h* eivät enää päde terminus ante quem non -kriteereinä. Tästä seuraa, että germaanis-itämerensuomalaisten lainakosketusten ajoitusta voidaan siirtää ajassa huomattavasti taaksepäin. Samalla on osoittautunut perusteettomaksi aiempi selvä jako vanhempiin balttilaisiin ja myöhempimpiin germaanisiin lainoihin. Koivulehdon osoittamat useat itämerensuomelle ja lapille yhteiset lainat todistavatkin jo varhaiskantasuomeen ajoittuvista germaani-
kosketuksista (s. 366–368).

Selostettuaan eri käsityksiä kanta-

suomen kronologiasta Hofstra asettuu kannattamaan Korhosen ajatusta, jonka mukaan varhaiskantasuomi päättyi ja itämerensuomalais-lappalainen kieliyhteys hajosi n. 1000 eKr. Näin ollen germaani-
kosketusten on ajateltava alkaneen ennen tätä ajanjaksoa. Sekä arkeologinen että kielihistoriallinen evidenssi puoltaa siis vanhempien lainojen ajoittamista jo varhaispronssikauteen.

Kirjaan on ehtinyt mukaan myös erityisen kiintoisa ja radikaali uutuuksia: Koivulehdon etymologioiden pohjalta hahmottunut lainakerrostuma, joka kuvastaa varhaiskantasuomen kosketuksia kantagermaania vanhemman indoeurooppalaisen murteen kanssa. Koivulehdon rekonstruoiemien originaalien äännepiirteet (palataali ~ velaari -oppositio, laryngaalien säilyminen) viittaavat niinkin varhaiseen lainautumisaikaan kuin 3000–2000/1500 eKr. Hofstra muistuttaa, että myös Ariste on esittänyt tätä ennakoivia käsityksiä, kun hän on arvel-
lut sellaisten balttilaislainoina pidettyjen sanojen kuin *tarvas*, *taivas*, *sisar* periytyvän jostakin vanhemmasta indoeurooppalaisesta (tosin satem-ryhmän) substraattikielestä. Koivulehdon esiin tuoman lainakerrostuman sanoista jotkut voivat palautua sekä esigermaaniseen että esibalttilaiseen kielimuotoon, ja Hofstra pitää tätä merkittävänä seikkana indoeurooppalaisen kantakielen eriy-
tymiskronologian kannalta.

Lainautumispaikkaa käsittelevässä jaksossa Hofstra huomauttaa, ettei nykylevikki suinkaan ole ratkaiseva argumentti. Sanat ovat aikojen kuluessa voineet siirtyä sekä etelästä pohjoiseen että pohjoisesta etelään; ne on myös voitu saada samanaikaisesti kahtaalle. Tekijä selostaa uusimpia näkemyksiä tämän kysymyksen osalta ja toteaa, että etenkin arkeologian tutkimustulokset ovat horjuttaneet vanhaa käsitystä, jonka mukaan lainojen saantipaikka oli nimittäin Suomenlahden eteläpuolen alue. Asutus näyttää vanhalta ja jatkuvalta Suomenlahden pohjoispuolellakin,

ja jo pronssikautiset löydöt viittaavat siellä vahvaan ja pitkäaikaiseen skandinaaviseen vaikutukseen. Kielentutkijoiden (v. Herten, Koivulehto, Terho Itkonen, Sammallahti) mukaan useiden nimenomaan vanhimpien lainojen esiintyminen vain suomessa on osoitus varhaisista ja intensiivisistä kielikosketuksista juuri tällä alueella. Periaatteessa on lainatun sanaston leviäminen pohjoisesta etelään tietysti yhtä mahdollista kuin päinvastainenkin suunta.

Hofstra käsittelee myös kysymystä, mihin germaaniseen kielimuotoon lainat kulloinkin ovat palautettavissa. Erityisesti hän tähdentää tavanomaisten gootitietymologioiden kyseenalaisuutta nykyisen tutkimuksen valossa. Melko hypoteettiseksi on Hofstran mielestä toistaiseksi jäänyt myös eräiden lainojen »länsigermaaninen» alkuperä, jota on perusteltu lähinnä sillä, että kantagermaanisen lähtömuodon jatkajia on tietyissä tapauksissa todettu vain länsigermaanisista kielistä. Tosin itämerensuomalaisen ja länsigermaanien kosketuksille on esitetty varsin käteviä historiallisia selityksiä (esim. Sköld). Ajoituskysymystä koskevan jakson lopussa Hofstra ehdottaa jakoa seuraaviin lainakerrostumiin: 1) »Germaanistyyppiset» ieur. lainat viimeistään 2. vuosituhannelta eKr. 2) Esigermaanis-varhaisgermaaniseth lainat 2. vuosituhannen puolivälistä eKr. 3) Kantagermaaniseth lainat 1. esikristilliseltä vuosituhannelta n. vuoteen 200 tai 100 eKr. 4) Pohjois-länsigermaaniseth (»luoteisgermaaniseth») lainat n. 200 tai 100 eKr. – 200 tai 300 jKr. 5) Kantaskandinaaviseth ja (?) länsigermaaniseth lainat vuodesta 200 tai 300 jKr. lähtien.

Lainat fennougriistiikan ja germanistiikan tiennäyttäjinä

Kuudennessa luvussa Hofstra käsittelee uusimman tutkimuksen etäsukukielistä toteamia germaaniseth lainoja. Aiemmin pidettiin todisteena balttilaisten lainojen vanhemmuudesta germaaniisiin nähden

mm. sitä, että vain balttilainoja oli osoitettu myös mordvasta ja tšeremissistä. Koivulehdon esittämät n. 25 vanhaa germaanista lainaa, joilla on vastineet volgalaisissa, muutamilla myös permiläisissä kielissä, ovat kyseenalaistaneet tämän ajoituskriteerin. Uudet tulokset ovat myös horjuttaneet sitä etymologiantiperiaatetta, että germaaniseth lainoja voitaisiin etsiä vain sellaisesta sanastosta, jolla ei ole vastineita itämerensuomea kauempana. Etäsukukielten ja itämerensuomen yhteiset vanhat germaaniseth ja balttilaiseth lainat tukevat myös arkeologian ja kielitieteen yhteistyössä hahmottunutta käsitystä, jonka mukaan suomalais-ugrialaista kieltä puhuvan väestön vuorovaikutteinen jatku-mo on ulottunut Sisä-Venäjältä Itämeren rannoille. Hofstra huomauttaa kuitenkin, että itämerensuomalais-volgalaispermiläinen lainasanasto on toistaiseksi melko niukka ja että lainautumisteitä ja ajoitusta koskevat kysymykset kaipaavat tarkennusta.

Ennen kokoavaa arviointia Hofstra ehdottaa erillisessä luvussa (»Exkurse») kolme omaa etymologiaansa, jotka ilmeisesti eivät olisi sopineet fonotaksia käsittelevässä osassa esitettyjen yhteyteen. *Lovi* ja *taaja* -sanoille on tutkimuksessa aiemmin ehdotettu toista etymologiaa: Koivulehdon mukaan *lovi* < germ. **law(w)ō* (> mskand. *logg*) < ieur. **leu*- 'schneiden'; Terho Itkosen mukaan *taaja* < kgerm. **pakja*- 'bedeckend' < ieur. *(*s*)*teg*- 'bedecken'. Hofstran mielestä *lovi*-sanan originaaliksi sopisi myös pohjois-länsigermaaninen **klōban*- ~ **klōba*- < kgerm. **kleub*- 'spalten' (vrt. mskand. *klofi* 'Kluft, Klemme') ja *taaja* saattaisi palautua (länsi)germaaniseen muotoon **tanxjas* 'zäh'. Nämä ehdotukset tuskin kumoavat edellisiä, mutta ne ovat huomionarvoisia erityisesti siksi, että ne osoittavat, miten lainasanatutkimuksessa helposti törmätään tilanteeseen, jossa on vaikea valita useamman muodollisesti korrektiin originaalin välillä.

Uusi lainaehdotus on suomen *soma*,

Kirjallisuutta

somea. Kantagermaanin lähtömuoto on Hofstran mukaan **sōmaz* tai **sōm-jaz*, jonka jatkajilla germaanisissa kielissä on melko tarkkoja merkitysvastineita suomen sanalle (vrt. mskand. *sæmr*, msaksi *sōmi* jne. 'passend').

Viimeinen luku sisältää kokoavaa arviointia lähinnä siitä, missä määrin itämerensuomen vanhoilla germaanisilla lainoilla on merkitystä kantagermaanin rekonstruoinnille. Hofstra korostaa, että lainasanat ovat vain yksi puoli germanistiikan tutkimuskentässä eikä niiden todistusarvoa voi pitää ratkaisevana. Hän viittaa myös siihen, että teoreettisena premissinä usein mainittu suomen kielen konservatiivisuus on nykytutkimuksen valossa melko suhteellinen käsite, jota on syytä hyödyntää varovasti, kun tehdään päätelmiä germaanisista kantamuodoista.

Toisaalta erityisesti substituutiosuhteita koskevilla uusimman tutkimuksen tuloksilla on tärkeä todistusarvo eräissä germaanisen äännehistorian kysymyksissä. Tällaisia seikkoja ovat mm. germaanisten äänne muutosten $\bar{e} > \bar{a}$ ja $o > a$ ajoitus sekä kantagermaanisen \bar{e} :n foneettinen laatu. Samoin eräiden uusien lainaetymologioiden (lähinnä Koivulehdon esittämien) perusteella on pystytty tarkistamaan ja korjaamaan germaanisista etymologioita. Tällaista todistusaineistoa ovat esim. sanat *asia*, *laiho*, *naava* ja *peittää*.

Germanistiikan kannalta tärkeä uutuus on myös Koivulehdon osoittama kantagermaania vanhemmasta ieur. kielimuodosta saatu lainakerrostuma. Näissä vanhoissa lainoissa ilmenevien substituutioiden perusteella on paljastunut piirteitä Itämeren alueella puhutun kantagermaanin edeltäjän äännesysteemistä: siinä näyttää mm. säilyneen velaari- ja palataaliklusiilien ero samoin kuin indoeuropeistien postuloimat laryngaalit.

Luvun lopussa Hofstra ottaa puheeksi germaanien prestiisiaseman itämerensuomalaisiin nähden, mihin viittaavat

ennen muuta lainakosketusten yksisuuntaisuus ja lukuisien »turhien» (entbehrlich) lainojen osuus. Tekijän mielestä tällainen satoja ellei tuhansia vuosia kestänyt tilanne olisi sosiolingvivisteltäkin kannalta kiintoisa tutkimuskohde germanistiikassa.

Hofstran teos on kaikkiaan selkeä, monipuolinen ja antoisa käsikirja, joka sisältää myös omaperäisiä kannanottoja ja uusia lisää tutkimukseen. Uskollisena aiheelleen tekijä keskittyy vain uusimman tutkimuksen esittelyyn. Kirjalle olisi mielestäni kuitenkin ollut eduksi, jos sen alussa olisi ollut vaikkapa lyhyt katsaus vanhemman tutkimuksen pääteoksiin, Ahlqvistista ja Thomsenista Karsteniin ja Collinderiin. Uusien tulosten merkitys hahmottuisi selvemmin, jos lähtö- ja vertauskohtana olisivat lainasanatutkimusta kauan hallinneiden klassikkojen saavutukset ja rajoitukset.

Eeva Uotila